

Cüneyd Okay

1969 yılında doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden 1992'de mezun oldu. 1996'da yüksek lisans 2000 yılında doktora derecelerini aldı. Son dönem Osmanlı ve erken dönem cumhuriyet sosyal ve siyasi tarihi üzerine yazılarını değişik dergilerde yayımladı. Yazarın yayımlanmış, Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler (1998), Eski Harfli Çocuk Dergileri (1999), Himaye-i Etfal Cemiyeti (1999), Osmanlı Süreli Yayınları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi (2000), Meşrutiyet Çocukları (2000), Nüzhet Sabit (2001), Mavi Sürgün'e Doğru: Halikarnas Balıkcısı'nın Bilinmeyen Yılları (2001), Meşrutiyet Dönemi Çocuk Edebiyatı (2002) ve Eski Harfli Mühendislik Dergileri (2004) isimli kitapları bulunuyor.

© T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3022

SANAT ESERLERİ DİZİSİ
448

ISBN 975-17-3137-2

www.kulturturizm.gov.tr
e-posta: kygm@kulturturizm.gov.tr

Okay, Cüneyd

Dönemin mizah dergilerinde milli mücadele
karikatürleri: 1919-1922 / Cüneyd Okay._ Ankara:
Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004.

231 s.: 145 rnk. res.; 28 cm._ (Kültür ve Turizm
Bakanlığı yayınları; 3022. Kütüphaneler ve Yayınlar
Genel Müdürlüğü sanat eserleri dizisi; 448)

ISBN 975-17-3137-2

I. k.a. II. Seriler.
956,102300207

UYGULAMA

Merdiven Reklam
Tel: (0.312) 232 30 88
www.merdivenyayin.com

RENK AYRIMI

Candan Repro
Tel: (0.312) 231 49 01

BASKI

Özyurt Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (0.312) 384 15 36

BİRİNCİ BASKI

1.500 Adet

BASIM YERİ, TARİHİ

ANKARA - 2004

**DÖNEMİN MİZAH DERGİLERİNDE
MİLLİ MÜCADELE KARİKATÜRLERİ**

1919-1922

Cüneyd Okay

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yol açtığı sorunları algılamak kadar sunduğu imkân ve fırsatları kavramak da son derece önemlidir. Çünkü gerek bilişim teknolojilerinin tehdit ve fırsatları gerekse de küresel kültür alanında yeni yönelişleri kavramadan çağdaş ve etkin bir kültür siyaseti yürütmek mümkün değildir.

Bu husus ülkemiz için, diğer ülkeler için olduğundan çok daha önemli, çok daha yaşamsaldır. Zira Türkiye'nin, Türk insanının çağdaş uygarlığa en özgün ve zengin katkısı kültürel potansiyelimizden kaynaklanacak, küreselleşmeye en yetkin katılımı bulduğumuz alan kültür olacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak dünyadaki gelişmeleri ve küreselleşmenin kültürel boyutunda olup bitenleri ve yeni yönelişleri dikkatle izliyoruz.

Bakanlık olarak bir yandan yurt içinde özellikle gençlerimizin kitaplarla daha çok buluşmalarını sağlayacak faaliyetlere hız veriyoruz, diğer yandan da yabancı ülke kamuoyunu kapsayacak şekilde prestij yayınlarımızı sürdürüyoruz.

Her alanda rekabetin arttığı bugünkü koşullarda yurt dışına dönük faaliyetlere ağırlık vermek ve kültürel değerlerimizin tanınmasını sağlayacak politikalara yönelmek zorundayız.

Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak yayın politikamızı gözden geçirip bu yaklaşım çerçevesinde yeni bir politika açılımı gerçekleştiriyoruz. Hiç kuşkusuz kültürümüzün seçkin örneklerini yansıtan eserleri yayınlamaya devam edeceğiz. Bugüne kadar üretilmiş olan kültür-sanat yayınlarımızı çağdaş tanıtım mecralarında değerlendirmeye öncelik vereceğiz.

Ayrıca yayınlarımızın yurt dışında çok daha geniş bir okuyucu ve izleyici kitlesiyle buluşması için yeni yayın stratejileri geliştirmiş bulunuyoruz.

İnancımız odur ki, kültürel birikimimizin çağdaş kültür endüstrisinin gerekleriyle uyumlu bir yaklaşımla değerlendirilmesiyle, ülkemizin uluslararası saygınlığına ve küresel rekabetteki konumuna önemli ve özgün bir katkı ve destek sağlanmış olacaktır.

Erkan MUMCU
Kültür ve Turizm Bakanı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden yol belki de Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması ve 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes anlaşmasıyla açılmıştır. Bu anlaşmanın ardından başkent İstanbul ve Anadolu topraklarının büyük bir bölümü işgal edilmiş; Osmanlı hükümeti bu işgale karşı çaresiz kalmıştı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlayan direniş hareketi giderek büyümüş ve üç sene süren çok çetin bir dönemin ardından Millî Mücadele başarıya ulaşmış ve işgallere son verilmişti. Türk milleti bir bütün halinde güçlülere katlanmaya gayret ederken en çok ihtiyaç duyulan şeylerin başında belki de "moral" ve "güven" geliyordu. İşgalin en ağır, umutsuzluğun en yüksek olduğu anlarda dahi "moral" ve "güven"ini kaybetmeyenlerin başında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve basın önemli bir bölümü geliyordu. Özellikle mizah dergileri halkın moralini yüksek tutmak açısından çok önemli bir fonksiyonu yerine getiriyorlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının ardından, kesin zafere ulaşana kadar geçen iki senelik süre

zarfında mizah dergileri gerek yazıları ve gerekse karikatürleriyle Millî Mücadele'ye bıkmadan usanmadan büyük bir sabırla destek vermişlerdir. İşgalin en yoğun, en baskıcı, en ağır şartları altında bile mizah dergileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni desteklemekten ve halka moral ve güven vermekten geri durmamışlardır. Bilhassa çok zor şartlar altında karikatür gibi komik bir işle uğraşabilmek o devirdeki geniş halk kitlelerinin psikolojisini yansıtmaları bakımından çok önemli birer belge değerindedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu kitap bir "karikatür tarihi" çalışması değildir. Yani belirli bir dönem içinde yayımlanan karikatürlerin şekil, muhteva özellikleri, karikatür sanatı açısından teknik inceleme ve değerlendirilmesi, karikatüristlerin biyografileri ya da karikatür sanatı açısından ele alınıp Türk karikatürüne katkıları gibi konular bu çalışmanın dışında kalmaktadır. Burada gerçekleştirilmek istenen, Birinci Dünya Savaşı gibi yıkımla sonuçlanan bir harpten sonra toprakları işgal edilmiş bir milletin örgütlediği

direnişin mizah dergilerindeki karikatürler aracılığıyla nasıl desteklendiğini görsel olarak ortaya koyabilmektedir. Bu çerçevede dönemin önde gelen mizah dergileri Gülyüz, Karagöz, Âyine, Aydede taranmış ve konusu Millî Mücadele olan karikatürler tesbit edilmiştir. Özel koleksiyonlardan elde edilebilen dergilerdeki karikatürlerin renkli fotokopisi alınmış, ancak kütüphanelerde inceleme imkanı bulunabilen mizah dergilerindeki karikatürler ise taranıp bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bir kısım karikatürler için ise bu ve benzeri imkanlar elde edilemediğinden görsel olarak sunulması mümkün olmamıştır. Bu çalışmanın albüm bölümünde ikiyüz adet karikatür bulunmaktadır. Bu sayı tabii olarak bir “seçme”yi ifade etmekle beraber dışarıda kalan karikatürlerin miktarı da ihmal edilebilecek kadar az olup kitaba alınanlara özellikle konu açısından benzerlik göstermektedir..

Mizah dergilerinde konusu Millî Mücadele olan karikatürlerden bir kısmı orijinal boyutları ile çalışmaya aktarılırken bir kısmı da ebatlarına göre daha iyi bir sunum sağlamak için

büyütülmüş/küçültülmüştür. Karikatürlerin alt yazıları olduğu gibi yeni harflere çevrilmiş, karikatürlerin içinde yer alan yazılar ise parantez içinde ayrıca belirtilmiştir. Karikatürler kitapta konularına göre tasnif edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kral Konstantin, Yunan askerî ve devlet ileri gelenleri, Yunan ordusu, Millî Mücadele muhalifleri gibi. Konu bakımından bu başlıklar altına girmeyenler de herhangi ayrı bir tasnife tâbi olmaksızın bir arada sunulmuşlardır.

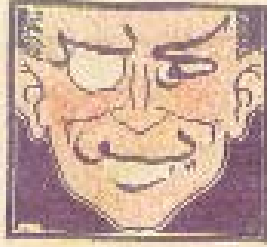
Burada, Cumhuriyet’in ilanının 80. yıldönümünde, Millî Mücadele’nin Türk mizah basınına yansımaları göstermek için ele alınıp değerlendirilen karikatürlerin, Türk karikatür tarihinin gelişimindeki yeri ve önemi üzerinde çalışacaklar için ayrıca bir malzeme teşkil edeceği de umulmaktadır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ailem büyük bir destek ve sabır gösterdi. İrfan Karakoç’un sabırlı yardımları olmasaydı bu kitabın tamamlanması mümkün olmayacaktı. Kendilerine teşekkür ederim

Cüneyd OKAY

نمبر ۲۳

۶ اکتوبر ۱۹۲۱ء
انوار ننگ

پندرہ روزہ اخبار انوار ننگ لاہور کے مدیر اور مدیران
اور ان کے ادارے کے ناموں کی فہرست
۱۔ انوار ننگ لاہور
۲۔ ننگ لاہور
۳۔ ننگ لاہور
۴۔ ننگ لاہور
۵۔ ننگ لاہور
۶۔ ننگ لاہور
۷۔ ننگ لاہور
۸۔ ننگ لاہور
۹۔ ننگ لاہور
۱۰۔ ننگ لاہور

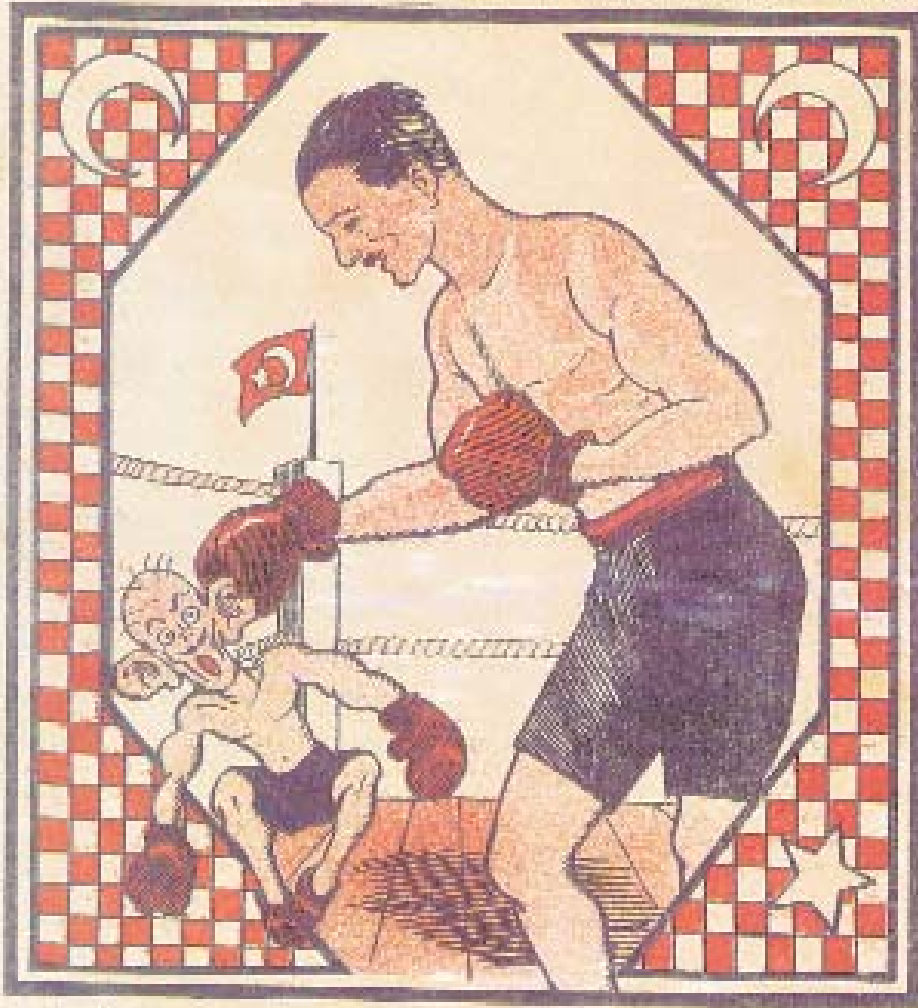

انوار ننگ

انوار ننگ لاہور

انوار ننگ لاہور کے مدیران اور ان کے ادارے کے ناموں کی فہرست
۱۔ انوار ننگ لاہور
۲۔ ننگ لاہور
۳۔ ننگ لاہور
۴۔ ننگ لاہور
۵۔ ننگ لاہور
۶۔ ننگ لاہور
۷۔ ننگ لاہور
۸۔ ننگ لاہور
۹۔ ننگ لاہور
۱۰۔ ننگ لاہور

انوار ننگ لاہور کے مدیران اور ان کے ادارے کے ناموں کی فہرست

آذربائیجان کی کشتی (بومس) - سائیکل سٹریکٹنگ کے دوران میں - قزاقان ملو توپ اور بونڈن دینا کی تیراکی جلیس

Anadolu'daki nisbetsiz (boks) müsabakalarının son safhası:
Kulaktan tutup oyundan dışarı fırlatmak ameliyesi.

Gülyüz, N: 23, 6 Teşrin-i Evvel 1337 / 6 Ekim 1921, s. 1

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla, dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti açısından sona ermiş oluyordu. Bu yıkıcı savaşın etkileri henüz sıcakken savaşı galip bitiren İtilaf Devletleri'ne ait donanmalara bağlı gemiler 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiler. Bu gelişmeden sonra İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başladılar. Böylece işgal edilen bölgelere, ilerleyen aylarda 15 Mayıs 1919'da başlamak üzere bir de İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali eklenmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyet ve büyük bir yıkımla çıkmış, topraklarının büyük bir bölümü işgal altında olan Osmanlı Devleti'ne tam bir ümitsizlik ve çaresizlik hakimdi. Bu olumsuz havadan en çok İstanbul etkilenmişti. İşgal altındaki başkentte İtilaf askerleri gezinirken bir takım işbirlikçiler sahneye çıkmış, Türkler de mağdur ve çaresiz bir biçimde bu işgali seyretmek zorunda kalmışlardı. Böyle bir işgale karşı çıkacak her hangi bir güç ya da organizasyon olmadığı için de ilk aylar bu olumsuz ve ümitsiz hava içinde geçmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun üzerinden Anadolu'ya geçmesiyle beraber Anadolu'nun değişik bölgelerinde yer yer başlamış olan direniş teşebbüsleri ve teşkilatlanmalar düzenli ve organize olmuş böylece önce Anadolu'da arkasından da İstanbul'da yavaş yavaş da olsa beliren ümit ışığı işgallere karşı bir direniş hareketini giderek yaygın hale getirmişti. Başkent İstanbul da zaman içinde bu çaresiz ve ümitsiz havadan kurtulmaya ve Anadolu'daki direniş hareketine destek vermeye başlamıştı. Bu destek bir yandan Anadolu'ya insan ve cephaneye kaçırılmak, istihbarat sağlamak şeklinde olurken bir yandan da basın aracılığı ile gerçekleşiyordu. Milli Mücadele boyunca İstanbul basınında Ali Kemal'in Peyam-ı Sabah'ı ile Refii Cevad[Ulu-nay]'ın Alemdar'ı genel olarak Anadolu'daki

direniş hareketine sıcak bakmazken Velid Ebüzziya'nın Tevhid-i Efkûr'ı başta olmak üzere Akşam, İleri, Vakit gibi günlük gazeteler ellerinden geldiği ölçüde destek veriyorlardı. Üstelik bu destek yoğun bir İngiliz sansürü altında gerçekleşiyordu. Birçok defa yazılar ve haberler sansüre takıldığından gazeteler zaman zaman yazısız ve resimsiz çıkıyor ya da bazı kelimeler ve cümleler atlanıyordu. Bazan da bu boşluklar "sansürce tayyedilmiştir" gibi ibarelerle açıkça belirtiliyordu.¹

İşte böyle ümitsiz, baskıcı ve de ağır sansür idaresi altında İstanbul'daki mizah basını da Anadolu'da yürütülen mücadeleye destek oluyordu. Bütün bu ağır şartlar altında dahi çok sayıda mizah dergisinin yayımlanması, karikatür ve diğer mizah ürünlerinin ortaya konmuş olması dikkat çekicidir. Basının desteğinin, halkın moralinin yüksek tutulması açısından ne kadar önemli olduğu unutulmamalıdır.

Bu dönemdeki karikatürleri incelemeye önce mizah dergilerinin nasıl zor şartlar altında yayımlandığını, halkın moralini yüksek tutabilmek için ne gibi güçlüklerle katlandığını kısaca açıklamakta fayda vardır: Başta sansür olmak üzere farklı zorluklara katlanan mizah dergilerinden belki de en başta geleni Gülerüz'dür. Milli Mücadele döneminde yayın hayatına atılan mizah dergilerinden 122 sayılı en uzun ömürlüsü olan Gülerüz'ün sahibi daha sonra Cumhuriyet döneminde Resimli Gazete, Yedigün, Hürriyet gibi yüksek tirajlı dergi ve gazeteleri yayımlamış olan Sedat Simavi'dir (1898-1953). Gülerüz 14 Ağustos 1339/1922'de yayım hayatına son verene kadar sürekli olarak Anadolu'daki milli mücadele yanlısı bir tavır takınmış, gerek karikatürleriyle ve gerekse yazılarıyla son derece cesur bir biçimde Ankara'yı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni desteklemiştir. Gülerüz'ün nasıl bir atmosferde yayımlandığını hatta işgal altındaki İstanbul'un Ankara'da yürütülen mücadeleye

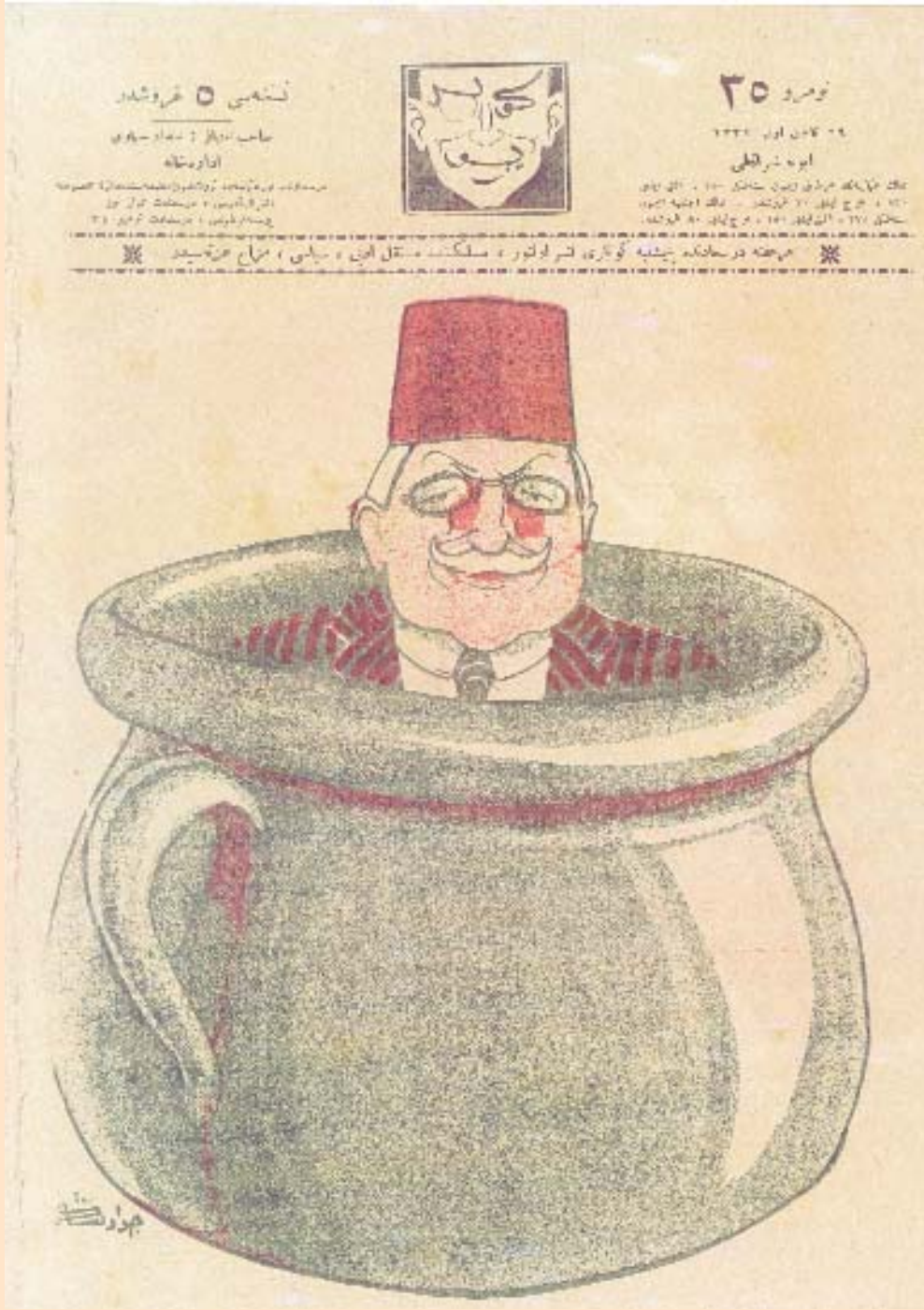
nasıl umutla baktığını belki de en güzel bir biçimde anlatan derginin önde gelen karikatüristi daha sonra Halikarnas Balıkcısı takma adıyla meşhur olacak Cevad Şakir Kabağağaçlı'dır.(1890-1973)²

“O sırada bir arkadaşla konuşurken, arkadaş İstanbul'dan, şehir hâlâ bir Türk şehriymiş gibi söz ediyordu. Kendisine çok yarıldığını, Fatih'in beşyüz yıl önce İstanbul'u fethettiği gibi, biz de şimdi şehri ikinci kez fethetmezsek, şehrin bir Türk şehri sayılmayacağını söyledim. İşin gerçeği bundan ibaretti. Bu çekilmez durumun kafama dank etmesi için tepeme sürekli işgal polisi sopası yemeye gerek yoktu. Zaten sopa yemesem de, yüzüme beyaz insan olmadığım haykırılmasa da durumun bütün zehir zemberek kasveti içime çöküyordu. Bir gönül açıklığı, yaşama sevinci kalmamıştı; o işgal havası ve dünyasından ayrılmalıyım mutlaka. Anadolu'ya kaçmayı, özgür bir yere varmayı özliyordum. Anadolu'ya gitmek için sağlık durumum uygun değildi.(.) Fırtınalarda hoş giden bir irkiliş, bir kabarış vardır. Sanki yaratılış, 'Hayır! Böyle devam edemez!' diye gürler, şimşekler çakar, rüzgar hızına engel olan ne varsa topunu da söker, yere çarpar geçer. Bir protesto halidir o. İşte o sıralarda Anadolu, 'Büyük Hayır'dı!!! İstanbul'dan kaçıp, koca 'Hayır'a katılan katılanaydı. Kaçamayanların yürekleri o koca 'Olmaz'la çarpıyordu”³ Gerçekten de Cevad Şakir sağlık sebepleriyle Anadolu'ya geçememiş fakat en az Anadolu'daki hareket kadar önemli bir işi İstanbul'da kalarak “koca olmaz'a ve 'büyük hayır'a destek verenler arasında yer almıştı. Gülerüz bu desteğin en üst düzeye çıktığı basın organlarından biriydi.

Münir Süleyman Çapanoğlu da Gülerüz'ün bu özelliğini şu şekilde anlatır: “Milli Harekât sıralarında Atina mizah gazetelerinde Türklüğe saldıran, Anadolu harekâtıyla alay eden mizahî yazılar çıkıyor karikatürler yayın-

lanıyordu. Bu havlamalara cevap veren Sedad Bey'in (Diken)leri (Gülerüz)leri oldu. Onun kalemi ve fırçası Yunan Kralı Konstantin'i karikatürize etti. Trikopolis'i tefe koydu, Papulas'ı mizah adesesinden geçirdi, Beyoğlu'nun sözüm yabana mizahçılıklarına karşı meydan okudu. Hem kalemlerle hem fırça ile hem espri ile tokatladı. Ve bu vazifeyi ve kahramanlığı basınıımızda yapan tek 'insan' oldu. Basınıımızın muhtelif branşlarındaki hizmeti muhakkak ki çok büyüktür. Çıkardığı mecmualar kabarık bir yekûna ulaştır. Fakat en büyük hizmeti, matemli günlerimizde mizah yoluyla düşmanlarımıza karşı yaptığı hizmet hepsinden büyüktür. O kapkara günlerde böylece ruhlarımıza ferah verici damlalar serpmiş ve hıncımızı almıştır. Hele karikatürlerin renkli olarak basılışı zevkimizi bir kat daha arttırıyordu, neşemiz katmerleşiyordu.”⁴ Bu satırlar Millî Mücadele dönemi basının en önemli ve etkili mizah dergisi olan Gülerüz'ün okuyucuları yani ümitsizlik içinde olan halkın psikolojik durumu üzerinde de ne derece etkin olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Aslında millî mücadele yanlısı mizah dergilerini ele alırken bu süreli yayınların basına yaptıkları katkı ya da karikatürlerin sanat değerlerinden çok, yukarıda zikredilen özellikleri ön planda olmalıdır. Türk karikatürü üzerine önemli bir çalışması bulunan Turgut Çeviker de Gülerüz, Sedad Simavi ve Cevad Şakir için şu değerlendirmeyi yapar:

”Bu iki militan karikatürücü işgalcilere ve işbirlikçilere karşı amansız bir savaş açar. Hoşgörüle donanmış mizah'ı itip yerginin, alayın ve groteskin yakıcı, parçalayıcı etkisiyle saldırgan ve teşhirci bir karikatür ortaya koyarlar. Padişah Vahdeddin, Ali Kemal, Refik Halit, Sait Molla, Kral Konstantinos, Venizelos, Gunaris ve Eftoslar çizirlerin çalışma masalarını mezbahaneye çevirirler⁵(.) Gülerüz'ün en önemli üç karikatürçüsü Sedad Simavi, Cevad Şakir ve Sedad Nuri'dir. İlk ikisinin çizgilerinden kan sıçrar. Simavi ile

Ali Kemal Bey Hücre-i Mesaisinde

Gülyüz, N: 35, 29 Kânun-ı Evvel 1337 / 29 Aralık 1921, s. 1
(Çizen: Cevad Şakir)

Cevad Şakir yergi ve grotesk karikatürün iki militanıdır. Yorulmak bilmez iki savaşçıdır!''⁶

Başta Güler yüz olmak üzere mizah dergileri sık sık sansür baskısıyla karşılaşmış, resimlerini ve yazılarını sansür idaresinin isteği doğrultusunda değiştirmeye zorlanmış, değiştirmek istemeyince de zaman zaman sayfalarında küçüklü büyüklü boşluklara tahammül etmek zorunda kalmışlardır. Bu ağır ve baskıcı sansürü ve bu sansüre karşı nasıl çıkış yollarının bulunabildiğini yine Cevad Şakir'in hatıralarından öğrenmek mümkündür:

"O sıralarda Ali Kemal, adını unuttuğum bir gazetede -galiba Peyam-ı Sabah'tı- âdeta Sultan Vahdeddin'i ve işgal kuvvetlerini alabildiğine savunuyordu. 'Hücre-i Mesaimden' (yani iş odamdan) diye gazetesinin ön sayfasındaki 'Büyük Hayır!!'a çatıyor ve pislik atıyordu. Millî kuvvetler ilk İnönü Savaşı'nı henüz yapmış ya da yapmak üzereydiler. Saraya ve işgal kuvvetlerine dayanan Ali Kemal'in borusu şiddetle ötüyor, kendisinden çok korkuluyordu. 'Diken'in* ön sayfasına onun aleyhine bir karikatür basmaya karar verdim. İş odasından sağa sola ve her tarafa pislik sıçratıyordu ya, onu 'Hücre-i Mesaisinden' diye oturak içinde çizdim. Yalnız başı görünüyordu oturağın kenarından. Karikatür kabaydı, ama bazı şeyler vardır ki, onlara yapılan kabalık, kabalık olmaktan çıkar. Millî ordunun başarısından sonra Ali Kemal'in borusu hiç ötmez oldu. Kendisinin korkulacak yeri kalmayınca, ona saldıran saldıranaydı. Ama düşmüş adamı tekmelemenin ne anlamı vardı ki?

Sedad Simavi'ye ne yapacağımı söyledim. Korktu. Korkmakta da haklıydı. 'Sorumluluğu üzerine alırsan ne istersen yap! dedi'. Yalnız gazetenin satılacağı gün kendisinin idarehaneye gelmeyeceğini söyledi. Gazete sahibi olarak işgal kuvvetleri tarafından tutuklanması olasılığı vardı çünkü.

Her basacağımız karikatürün ilk önce

taslağını bir kağıda çizip işgal kuvvetlerinin sansürüne gönderirdik. Sansür, resmi inceler ve basılmasına izin verdiğine dair, resmin üzerine damgasını basardı. Benim yapacağım karikatürün basılmasına izin vermeyeceğini biliyordum. Kağıdın üzerine sonradan lastikle silinebilecek, suya sabuna dokunmaz bir resim yaptım. Resmi siyah bir 'konte' kalemle çizdim. Sansür izin damgasını bastı. Damga çıkmaz mürekkepleydi. Ben çizmiş olduğum resmi lastikle tamamen sildim, ondan sonra asıl bastıracağım karikatürü yaptım.

Çinkografa gönderdim, klişesi geldi. Baskıya verdim. Gazete günü gelince satışa çıkarıldı. Kıyamet koptu. Sansür kurulu ve işgal polisleri idarehaneye geldiler.

-Bunu siz mi bastınız?

-Evet!

-Bu resmi kim yaptı?

-Ben yaptım

-Böyle bir resmi basmanıza kim izin verdi?

-Sansür!...

-Gösterin sansürün iznini!

Çekmeceyi çektim, güzelim resmi önlerine serdim, bir taraftan da sansürün izin damgası atmalı gibi oturtulmuş. Acaba tutuklayacaklar mı diye yüreğim tıp tıp atıyordu. Derken durumlarından sözleri geçer takımından oldukları anlaşılacak iki İngilizin biri, İngilizce olarak 'Bu adamı tutuklayalım' dedi. Yüreğim ağzıma geldi. Öteki "İyi ama karikatürde işgal kuvvetleri aleyhinde bir şey yok. Bir Türk öteki Türk'e çatıyor" dedi. İçime biraz su serpildi. Ama daha ne olacağı belli değildi. Öteki 'Öyle uygun görürseniz öyle olsun! Fakat bu şekilde karikatürize edilen bizim dostumuzdur' diye cevapladı. Asıl amir olduğu anlaşılacak adam 'İyi ama sansür müsaadesini vermiş. Asıl kabahat sansürde. Siz bu adama -bu adam dediği Ali Kemal'di- bir yanlışlık olduğunu, böyle bir şeyin tekrür etmeyeceğini bildiriniz' 'With our exe-

Beykoz Konferansına Doğru
Paşa: Ne o, Kosti Çorbacı! Pırtıyı toplamışsın nereye gidiyorsun?
Kosti Çorbacı: Yeni konferansa, kukla oynatmaya.

Güleryüz, N: 67, 22 Temmuz 1338 / 1922, s. 1
(Çizen: Sedad Simavi)

cuses', 'mazeretlerimizle', 'All right' dediler ve sertçe defolup gittiler. Eni konu soğuk terler döktüm. Herhalde amir durumunda olan İngiltere'den yeni gelmişti ve işgal kuvvetlerinin nasıl davranması gerektiğine dair bilgisi yoktu, aksi halde halim yaman olurdu. O günden sonra basma izni için sansüre gönderilecek bütün resimlerin iki nüsha olarak çıkmaz mürekkeple yapılmasını; bir nüshasının sansürde kalacağını ilan ettiler"⁷

Bu uzun alıntıdan da anlaşılacağı gibi o dönemde Millî Mücadele yanlısı bir tavır almak kadar bu mücadelenin İstanbul'daki muhaliflerine karşı bir tutum takınmak da o kadar zor ve tehlikelidir. Sırf bu açıdan bakıldığında bile mizah dergilerinde Millî Mücadele yanlısı bir tavır takınmanın halkın motivasyonu açısından ne kadar dikkate değer olduğu ortaya çıkar.

Güleryüz yayın hayatına atıldığı zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi açılalı yaklaşık bir sene olmuş ve Millî Mücadele en çetin dönemine girmiştir. Doğu Cephesi'nde kazanılan zaferin ve imzalanan Gümrü Anlaşması'nın (2/3 Aralık 1920) arkasından sıra asıl savaşın yürütüleceği Batı cephesine yani Yunanistan'la yapılacak savaşa gelmişti. 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunanistan zaman içinde iç bölgelere ilerleyerek işgal alanını genişletmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları Birinci (10 Ocak) ve İkinci (30 Mart) İnönü savaşlarında Yunan ilerlemesini durdurmuştu. İşte Güleryüz böyle bir ortamda milletin moralinin yükselmeye başladığı sırada çıkmış ve takip ettiği yayın politikasıyla Ankara'nın yanında yer almaya başlamıştı.

Benzer bir destek Türk mizah basının en uzun soluklu bir başka dergisinden, Karagöz'den geliyordu. Karagöz Meşrutiyet'in yeniden ilanından (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908) kısa bir süre sonra 10 Ağustos 1908'de yayın hayatına atılmış ve 1935 yılındaki kapanışına kadar birçok yazar ve karikatüristi bünyesinde

barındırmıştır. "Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar siyasi, mizahi musavver halk gazetesi" olan Karagöz'ün sahibi Ali Fuad Bey'dir.⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, Ali Fuad Bey'i "iri yarı göbekli, zarif, hoş sohbet sever neşeli bir adam" olarak tarif eder. Derginin yazarlığını ise Milli Mücadele başlayana kadar M. Rifat, Mahmud Nedim, Baha Tevfik, Mahmud Sadık, Akagündüz gibi basının tanınmış isimleri yapmıştır.¹⁰ Milli Mücadele döneminde ise Karagöz'ün künyesi "sahib-i imtiyaz ve müessisi Ali Fuad; Çarşamba ve Cumartesi günleri neşrolunur mizah gazetesidir" şeklindedir. "Müdür-i Mesûl" ise Burhan Cahid [Mor-kaya]'dır. Bu ve ilerleyen dönemlerde Karagöz Burhan Cahid'in yönetiminde Münir Süleyman Çapanoğlu'nun da belirttiği gibi ağırlıklı olarak "halk tarzı bir mizah" anlayışını benimseyecektir.¹¹

Düzelmeğe başlayan moral ve İnönü savaşlarından sonra Yunan ilerlemesinin durdurulacağına dair oluşan kanı bir müddet sonra yerini yine telaşa, paniğe ve daha büyük bir ümitsizliğe bırakacaktır. 1920 yılının son aylarında Yunan Kralı Aleksander ölmüş, Anadolu işgalinin önemli ismi Başbakan Venizelos(1864-1936) seçimleri kaybetmiş ve ülkesini terk etmişti.¹² Bunun üzerine İngilizler, daha önce "Alman yanlısı" olarak sürgüne gönderdikleri, "megalo idea"ya sıkı sıkıya bağlı Kral Konstantin'i, (Kostantinos I,1868-1923) Türk-Yunan Savaşı'nı devam ettirmesi ve Yunan ilerlemesini hızlandırıp Anadolu'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi ordularını dize getirmek için yeniden Yunanistan tahtına geçirdiler.¹³ Başbakanlığa da Dimitrios Gunaris(1867-1922) geldi. Kral Konstantin, Yunan hükümetinin de düşüncesinin bir sonucu olarak İnönü savaşlarından sonra bozulan Yunan ordusunun moralini düzeltmek amacıyla işgal ordusunun başına geçmek üzere İzmir'e geldi ve Yunan askerlerince "Ankara'ya" sloganlarıyla karşılandı. 7 Temmuz 1921'de Kral Kons-

Ankara'nın Koyunu, Sonra Çıkar Oyunu

Gülyüz, Zafer ve Galibiyet Nüsha-i Fevkaledesi, s. 8
(Çizen: Sedat Simavi)

tantin'in başkanlığında toplanan Yunan Savaş Konseyi saldırı kararı aldı ve 10 Temmuz 1921'de bir genel saldırı başlattı. 25 Temmuz 1921'e kadar süren Kütahya-Eskişehir savaşları sonucunda Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna kadar çekilmek zorunda kaldı. İşte bu geri çekilme ve mağlubiyet, düzelmiş olan moralleri bir anda tekrar bozdu ve ümitsizlik yeniden baş gösterdi. Artık Yunan ordusu "nihâî" bir saldırı başlatarak dağınık durumda olan Türk ordusunun bu durumundan faydalanıp Ankara'yı ele geçirme planları yapmaktaydı. Fakat bu zor koşullar iki grup insanı pek etkilememişti. Birinci grup Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları idi. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekirse Kayseri'ye taşınmaya ve aynı sebat ve azimle vatani işgalden kurtarmak için çalışmaya karar vermişti. Diğer grup ise -küçük bir kısmı ihmal edildiğinde- mizah dergilerinin öncülüğündeki İstanbul basını idi. Gülerüz'ün liderlik ettiği mizah dergileri Kütahya-Eskişehir savaşlarının kaybına, ordunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesine rağmen hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, karikatürleriyle Kral Konstantin'i, Başbakan Gunaris'i, Küçük Asya İşgal Orduları Komutanı Anastasios Papulas'ı(1857-1935) coşkulu ve alaycı bir biçimde ele alıp karikatürize ederek moralleri yüksek tutmaya devam etmişlerdi.

Türk ordusunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi üzerine, Yunan ordusu son hazırlıklarını tamamlayıp nihâî bir genel saldırıyla kesin zafer planlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'yı 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık'a getirdi. Ordunun acil ihtiyaçlarını karşılamak ve yeniden savaşa hazır hale getirebilmek için Mustafa Kemal Paşa 7-8 Ağustos'ta Tekalif-i Milliye emirlerini yürürlüğe koydu. Polatlı'da kurulan Batı Cephesi Karargâhı'nda hazırlıkları bizzat yöneten Mustafa Kemal Paşa bindiği atın ürkmesi sonucu düşüp 12 Ağustos günü kaburgasını kırmış

fakat savaşla ilgili çalışmalar bütün yoğunluğuyla devam etmişti.¹⁴ Bu sırada Yunan ordusu da genel saldırı için hazır hale gelmişti. Milli Mücadele'nin kaderini belirleyen kanlı ve en uzun savaş 22 gün süren Sakarya Savaşı oldu. 23 Ağustos 1922'de başlayan Sakarya Savaşı 13 Eylül 1922 günü Türk tarafının kesin galibiyetiyle sonuçlandı ve Yunan ordusu tekrar Sakarya nehrinin batısına geri çekildi. Bu zaferle Yunan ordusunun taarruz gücü de tamamıyla kırılmış oldu. Mizah dergileri Milli Mücadele'nin bu en kritik zamanlarında umutsuzluğa düşmeden ve hiç telaşa kapılmadan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni desteklemeye devam ettiler. Sakarya Savaşı'nın galibiyetle neticelenmesinin ardından ise sabırla ve coşkuyla Türk ordusunun nihâî saldırısını ve zaferini beklemeye başladılar. Bu bekleyiş yani Türk ordusunun saldırıya hazır hale gelmesi yaklaşık bir sene sürmüştür. Bu bir sene zarfında mizah dergileri ağırlıklı olarak Türk ordusunun hazırlığını, yaptıkları kuvvetli tahkimata güvenen Yunan ordusunu ve Kral Konstantin'i konu edinen karikatürlerle Türk ordusunun genel saldırısını beklemişlerdir.

Kütahya-Eskişehir ve Sakarya savaşları'ndan yorgun, cephaneye, teçhizat, elbise ve benzer bakımlardan son derece güçsüz çıkan Türk ordusunun, İngilizlerin de yardımıyla çok güçlü bir tahkimat yapan Yunan kuvvetleri ile başa çıkabilmesi için belirli bir süreye ihtiyaç vardı. Bu süre uzadıkça zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de sabırsızlanmalar görülüyordu. Buna karşılık mizah dergileri sabırsızlık göstermek bir yana desteklerini arttırıyor ve gelecekteki muhtemel bir zaferden emin görünüyordular. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 26 Ağustos 1922 gününü genel saldırının başlangıç günü olarak belirledi. Büyük bir titizlikle hazırlanan plan cephenin güneyinden saldırıyı başlatmayı ve Afyon üzerinden Yunan tahkimatını yarmayı öngörüyordu. Bu öngörü gerçekleşti ve 26 Ağustos sabahı Kocatepe'den

başlayan Büyük Taarruz'la önce 27 Ağustos'ta Afyon Yunan işgalinden kurtarıldı. Arkasından, çevrilen Yunan kuvvetleri 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar Meydan Savaşı ile imha edildi. Bunun üzerine Başkumandan Mustafa Kemal Paşa işgal tamamen bitirilene kadar geride kalan Yunan kuvvetlerinin takip edilmesi emri ni verdi. Yapılan muharebelerde Yunan işgal kolordularının komutanları Trikopis ve Diyenis de Türk ordusunca esir edildi. Bu yenilgi üzerine kısa bir süre önce Yunan işgal orduları başkomutanlığına atanmış olan Hacıanesti Yunan hükümetince görevden alınmış ve bu göreve Trikopis atanmıştı. Fakat bu atama gerçekleştiğinde Trikopis Türk ordusunca esir edilmiş bulunuyordu. İşte böyle bir ortamda ilerleyişini aralıksız devam ettiren Türk birlikleri 9 Eylül 1922 günü İzmir'e girdiler. İşgalin sona ermesinin ardından 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Milli Mücadele sona ermiş bulunuyordu. İşte bu son aşamalar da dahil olmak üzere zafere en baştan inanmış olan basın bir bölümü ve özellikle de mizah dergileri de büyük bir coşku içinde kurtuluşu kutlamışlardı.

Hazırlık safhasıyla beraber üç buçuk yıl kadar süren Milli Mücadele boyunca en ümitsiz, en zor, en ağır ve gülmekten en uzak bulunan anlarda ve şartlarda dahi mizah dergilerinin halkın, ordunun ve bu zor mücadeleyi yürütenlerin moralini yüksek tutmak için sarfettiği çabanın ne kadar kayda değer olduğu âşikârdır.

Mizah dergilerindeki bu çaba esas olarak karikatürlerde kendini göstermiştir. Bu dönemde (1919-1922) mizah dergilerinde yayımlanan karikatürleri konuları bakımından incelemeyen evvel dönemin mizah basını hakkında genel bir bibliyografik bilgi vermek yerinde olur: Bu dergilerden ikisi bu çalışmanın ana malzemesini meydana getiren Gülerüz ve Karagöz 'dür. İmtiyaz sahipliğini Sedad

Simavi'nin yaptığı Gülerüz 5 Mayıs 1337/1921 günü "Her hafta Perşembe günleri çıkar, mesleğinde müstakil, edebî, siyasî ve milliyetperver Türk gazetesidir" açıklamasıyla çıkmış renkli, orta boy bir mizah mecmuasıdır ve 14 Ağustos 1339/1922 günü çıkan 122. sayısıyla da yayın hayatından çekilmiştir. Karagöz ise meşrutiyetin yeniden ilanından kısa bir süre sonra 10 Ağustos 1908'de yayın hayatına atılmış ve 1935 yılındaki kapanışına kadar birçok yazar ve karikatüristi bünyesinde barındırmıştır. "Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar siyasî, mizahi musavver halk gazetesi" olan Karagöz'ün sahibi Ali Fuad Bey'dir. Karagöz 26 Ocak 1935 günü 2803. sayısı ile yayınına son verir.¹⁵ Karagöz ismi uzun bir müddet Türkiye'de karikatür'le aynı anlama gelmesi bakımından da dikkate değer bir mecmuadır. Bu duruma, Cumhuriyet döneminin Amcabey tiplmesiyle tanınmış ünlü karikatüristi Cemal Nadir[Güler]'e çocukluğunda çizdiği karikatür denemelerini gören dedesinin "gene ne karagözler çiziyorsun?" demesi en güzel örnektir.¹⁶ Sedad Simavi'nin Gülerüz'den önce yayımladığı bir diğer dergi "Her hafta Çarşamba günleri çıkar mesleğinde müstakil edebî, siyasî mizah gazetesi" Diken'dir. 30 Teşrin-i Evvel 1335/30 Ekim 1919 günü yayın hayatına atılan mecmua son olarak 5 Şubat 1336/1920 tarihli 72. sayısıyla kapanır. Anadolu'da Kalem 1921 yılının Nisan¹⁷ ayında Hüseyin Suad'ın sahipliği ve Vahideddin'in "musavvir"liğinde Ankara'da çıkan "edebî mizahî gazete"dir. Alay ise 10 Kanun-ı sâni 1336/10 Aralık 1920 ve 7 Nisan 1336/1920 tarihleri arasında İstanbul'da 12 sayı yayımlanmış daha sonra yayıncısı Enis Avni'nin(Akagündüz) Ankara'ya geçip Milli Mücadele'ye katılmasıyla Anadolu'da Peyam-ı Sabah ismiyle yayını 13. sayıdan devam ederek 35. sayıya kadar sürdürmüştür.¹⁸ Orhan Seyfi[Orhon]'nin Yeni Eğlence'si ise 1921 yılının 10 Temmuz¹⁹ günü yayınına başlamış ve toplam dört sayı yayımlanmış "Haftalık mizah

gazetesidir". Milli Mücadele döneminin Karagöz ve Gülyüz'den sonra en uzun ömürlü ve dikkate değer mizah mecmuası ise Âyine'dir. "Perşembe günleri intişar eder, müstakilü'l-efkâr millî mizah gazetesidir" alt yazısıyla çıkan derginin ilk sayısı 25 Ağustos 1337/1921 tarihini taşır. Eşref Nesib'in "müdür-i mesul" olarak görev aldığı toplam 72 sayı yayımlanan dergide dönemin ünlü karikatüristleri Haydar Şevket, Ahmet Rıfki, Zeki Cemal[Bakiçelebioğlu], Münif Fehim, Ramiz[Gökçe], Cevad Şakir[Kabağağaçlı] de yer almaktadır. Kayda değer diğer bir mizah mecmuası ise Ankara'da yürütülen Milli Mücadele'ye mesafeli tutumuyla tanınan Refik Halid[Karay]in çıkardığı Aydede'dir. "Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur, bîtaraf hoşsohbet mizah gazetesi" alt başlığıyla yayımlanan derginin ilk sayısı 2 Kânun-ı sâni 1338/2 Ocak 1922 tarihini taşır. Ahmet Rıfki, Münif Fehim, Ratip Tahir[Burak], Haydar Şevket gibi önde gelen karikatüristleri bünyesinde barındıran Aydede 90 sayı yayımlandıktan sonra 9 Teşrin-i Evvel 1338/9 Ekim 1922'de kapanır. Bu kapanış biraz da Milli Mücadele'ye ve onu yürütenlere karşı takındığı mesafeli tavrın tabii bir neticesidir. Münir Süleyman Çapanoğlu Aydede ve Refik Halid Karay hakkında "Rahmetli üstad (Kırpinin Dedikleri) ile ve günlük (Peyam-ı Sabah) ve (Alemdar) gazetesine yazdığı (Nakş-ı Berab)larıyla mizah edebiyatımıza nasıl bir orijinalite getirdi ise (Aydede)siyle de yepyeni bir mizah tarzı getirdi. Kimse inkâr edemez ki (Aydede) mizah edebiyatımızda bir anıttır"²⁰ demektedir. Çapanoğlu Aydede'nin karikatür anlayışını da şu cümlelerle aktarır. "Karikatürlerine gelince onlar da bu sanatın cidden güzel örnekleriydi. Siyasî konulara temas edenleri ise hakikaten incelik, fiske bakımından bir nefisedi. İgneliyor fakat çuvaldız sokmuyordu."²¹ Kaval, sahipliğini Mustafa Remzi sermuaharrirliğini de Tefvik Bahri'nin yaptığı "Perşembe günleri çıkar, edebî ve mizahî gazetedir" ve

1919 Mart ayında yayına başlamış ve 17 sayı çıkmıştır²². Bu genel bibliyografik bilgiden sonra Millî Mücadele dönemi mizah dergilerinde yayımlanan karikatürlerin tematik olarak incelenmesine geçilebilir:

Bu çalışmaya konu olan 19 Mayıs 1919-11 Ekim 1922 döneminde tabii olarak mizah dergilerinde en ağırlıklı işlenen konu/kişi Milli Mücadele'yi yürüten Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı daha sonra Başkumandan da olan Mustafa Kemal Paşa'dır. Gülyüz sırf mizah basınında değil tüm basında öncü olarak gösterebilecek bir girişimde bulunmuş ve okuyucularına renkli büyük boy "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" posterini vermiştir. (N:6, 6 Haziran 1337/1921) Yine aynı dergi daha ilk sayısının kapağında Mustafa Kemal Paşa'yı bir atın üzerinde ve Türk bayrağının önünde resmetmiş ve "Nabzında bir iman vuran kanınla/ Bu ziya görmeyen ufka yükseldin/ Bilmem ki semadan yüksek alınla/ Güneşin doğduğu yerden mi geldin?" mısralarıyla hem İstanbul'daki İngiliz sansürüne karşı koyacağını hem de Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yürütülen hareketi destekleyeceğini ilk sayısından itibaren göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa karikatürlerde nadiren tek başına, genellikle Yunan ordusu ya da Yunan Kralı Konstantin ile beraber çizilmiştir. Konstantin'le beraber çizildiği karikatürlerdeki ortak tema Kral'ın Mustafa Kemal karşısında düştüğü mağlubiyet durumudur. Mustafa Kemal bazan mağrur bir biçimde Konstantin'in konuşmasını dinler bazan elinde bıçak Kral'ın ensesinde zafer bıçağını bilemek üzere bekler, bazan Konstantin'in kafasını açarak içinde "akıl" ararken bazan da ringde "Anadolu'da nisbetsiz bir boks müsabakası"nda Yunan Kralı ile karşı karşıya gelir. Mustafa Kemal Paşa zaman zaman da uzun müddet Yunan Küçük Asya İşgal Orduları Başkomutanı olan Papulas'la aynı karikatür karelerinde benzer konularla mesela Papulas'ın

“ensesinde boza pişirirken“ yer almıştır.

Kral Konstantin, dönemin mizah dergilerinin en önemli malzemelerinden belki de en başta geleni olmuştur. Başta Gülyüz olmak üzere dergiler Anadolu işgalini devam ettirmesi için daha önce indirildiği Yunan tahtına İngilizlerce tekrar geçirilen, Kütahya-Eskişehir Savaşları'nı bizzat yönetmek üzere Anadolu'ya geçip, ordularına “Ankara”ya yürüme emrini vererek Sakarya Savaşı'ndan sonra kendi kamuoyunda da itibar kaybetmeye başlayan Kral'ı düştüğü bu komik durum çerçevesinde sık sık ele alıp işlemişlerdir. Kral, “topal bir eşeğin üzerinde cepehaye giderken”, gözleri kapalı “körebe oynayıp uçuruma doğru yürürken”, “Sakarya lokantasında Türk müşteriye” hizmet eden garson olarak, Atina'da başbakan, bakanlar ya da Kraliçe ile birlikte iken Türk ordusundan tekme yemiş bir biçimde ve genellikle de “Kral Kosti” adıyla çizilmiştir. Benzer bir biçimde Milli Mücadele döneminin Türkiye açısından en zorlu safhalarında Yunanistan'da Başbakanlık yapan Gunaris de sürekli olarak komik duruma düşmüş ve çaresiz kalmış bir halde konu edilmiştir. Bu karikatürlerden birinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'a “efendimize bir maruzatım var” şeklindeki hitabı, Yunanistan'la İngiltere arasındaki ilişkinin millî mücadele yanlısı basın organlarınca nasıl algılandığını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Keza yukarıda da üzerinde durulduğu gibi işgal orduları komutanı Papulas da uzun müddet mizah dergilerinin gündemini işgal etmiş, bir karikatürde balon gibi fazla şiştiğinden patlayacağı vurgulanmış, bir başkasında ise Mustafa Kemal Paşa ensesinde boza pişirmiştir. Papulas'tan sonra Yunan Küçük Asya işgal ordusu kumandanlığına atanan Hacıanesti'nin İstanbul'u da işgal etme isteği karikatürlerde “Anadolu'dan çekilmenin bir bahanesi olarak” yorumlanırken Kral Konstantin ve Papulas'ın boylarının ölçülerinin aldıklarını, artık sıranın Hacıanesti'ye geldiği de

çizimlere konu olmuştur. Bu üçlünün boy ölçüsünü mezura ile alan da Mustafa Kemal Paşa'dır.

İşgalci Yunan ordusu ve Yunan askerleri ele alınan diğer bir konudur. Bu konuda işlenen ana tema Yunan askerlerinin Türk askerlerinden korkmasıdır. Yunan askerleri ya kaçarken, ya çok ürkmüş olarak ya da saklanmaya gayret ederken karikatürlere konu olmuştur. Yunan askerlerinin zaman zaman da İstanbul Rum şivesiyle konuştukları görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Sadrazam Talat ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa ile beraber İstanbul'u terkeden İttihad ve Terakki'nin ünlü ve güçlü Harbiye Nazırı Enver Paşa da bu dönem içinde zaman zaman karikatürlere konu olur. Bu karikatürlerden birinde Mustafa Kemal Paşa ile konuşurken çizilen Enver Paşa'nın “Yunan'a düşman diye kapıyı açmıyorsunuz, ne olur bari biraz bana müsaade edin” demesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın “iki düşmanla birden uğraşmaya vakitimiz yok efendi haydi işine” cevabı dönemin atmosferini yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Yine bir başka karikatürde Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki, daha sonra cumhurbaşkanlığı da yapacak Almanya'nın ünlü muktedir komutanı Hindenburg'un “oynayacağımız komedi için hazırlıklarınızı ikmal ettin mi?” sorusuna olumlu cevap veren Enver Paşa, Hindenburg'un “kendine taraftar bulabildin mi?” sorusuna “evet, Ali Kemal” karşılığını verir.

Dönemin karikatürlerine en sık konu olan şahsiyetlerden biri de Ali Kemal'dir. 4 Mart 1919'da kurulan birinci Damad Ferid Paşa kabinesinde Maarif Nazırlığı 19 Mayıs 1919'da kurula ikinci Damad Ferid Paşa hükümetinde ise Dahiliye Nazırlığını üstlenen daha sonra Peyam-ı Sabah gazetesinde Millî Mücadele'ye muhalif yazılar yazan Ali Kemal'in bu dönemle ilgili olarak en çok tanınan karikatürü daha

önce sözü edilen, Cevad Şakir'in Güteryüz'de yayımlanan karikatürüdür. Burada Ali Kemal'in çalışma odası bir oturak olarak resmedilmiş ve dışarıya pislikler fırlattığı anlatılmak istenmiştir. Hamamda yıkanırken tellakın "senin günahların o kadar çok ki iki kalıp sabun ile temizleneceğe benzemiyor" demesi, yazılarını yazarken şeytan tarafından teşvik edilmesi ya da Prodos gazetesi sahibinin telefonla arayıp "bizim başyazarımız bugün hastalandı, baş makalemizi bugün siz yazar mısınız?" diye sorması millî mücadele yanlısı mizah basınının Ali Kemal'e olan yaklaşımını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Hatta bir karikatürde Yunanistan Kralı Konstantin sabah yatağında Ali Kemal'in gazetesi Peyam-ı Sabah'ı okumaktadır ve "Alışmış kudurmuştan beterdir derler, ben de her sabah bu gazetenin tatlı makalelerini okumadan bir türlü ağzıma bir şey koyamıyorum. Adeta Peyam-ı Sabah iştahımı açıyor" demektedir. Ali Kemal'le beraber Rıza Tevfik[Bölükbaşı], Refik Halid[Karay] de basın yolu ile millî mücadeleye muhalif bir tutum içinde olduklarından karikatürlere malzeme olmuşlardır.

Arada Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa'nın toplam altı ay süren sadrazamlıkları bir kenara bırakıldığında Ahmed Tevfik Paşa'nın sadrazam olmasına kadar geçen süre millî mücadelenin oluşma ve aynı zamanda en sıkıntılı dönemidir. Bu dönemde Sadrazam olan Damad Ferid Paşa tabii olarak mizah basınına malzeme olmuş, bir karikatürde İttihad ve Terakki'nin güçlü ismi ve son sadrazamı Talat Paşa ile birlikte çizilmiştir. Bu karikatürde, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra İstanbul'u terkeden ve hayatını Almanya'da sürdüren Talat Paşa, Berlin'de Talat Birahanesi'ni işletmektedir ve garsondur. Birahaneye gelen Damad Ferid Paşa işlerin yolunda olduğunu görüp kendisini de ortaklığa kabul etmesini isteyince Talat Paşa "iş ortaklığına değil ama dert ortaklığına kabul ederim" cevabını verir.

Yunanistan'ın Anadolu'yu ilhak etmesini ifade eden Megalo İdea da mizah dergilerinde yer bulmuştur. Megalo İdea'nın ancak bir serap olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Yunan ordusunun Megalo İdea'ya veda edişi ve yine Yunan askerlerinin Atina'ya, yanlarında bir iskeletle döndüklerinde bu iskeleti "megalo idea'dan arta kalan" olarak tarif etmeleri bu tarz çizimlere örnek olarak verilebilir. Anadolu ve İstanbul'un işgali esnasında Fener Patrikhane-si'nin tutumu da karikatürize edilmiştir. Bir karikatürde Patrik Meletios, ölmüş Bizans kartalına "âb-ı hayat" zerk etmeye çalışırken, bir başka karikatürün ilk parçasında işgalin bitmesini coşkuyla kutlayan Türkler "Fener Alayı" yaparken, ikinci kısmında ise Patrik'in önderliğinde eşyasını toplayıp kaçan Yunanlılar yine Patrikhane'nin bulunduğu semti çağrıştırarak "Fener Alayı!!!" alt yazısıyla resmedilmiştir.

Millî Mücadele'yi ilgilendiren dış politikadaki aktüel gelişmeler de karikatürlerde işlenmiştir. Mesela Ankara adına Celaleddin Arif ve Bekir Sami Bey'lerin gözlemci olarak katıldıkları ve 10 Nisan-19 Mayıs 1922 günleri arasında gerçekleşen Cenova Konferansı'nda Yunan delegesi Gunaris otelde resepsiyon görevlisinden kendisine kredi açmasını ister; görevli de "size cevap vermeden Türk delegesi Celaleddin Arif Bey'le görüşmem lazım" cevabını verir. Yine 6 Ocak-13 Ocak 1922 tarihleri arasında toplanan Cannes Konferansı'nı konu alan bir karikatürde Avrupa ülkelerinin diplomatları "Kan'da toplanıp Şark'ın işini halledeceğiz" dediklerinde Türk milletinin beklediği nihai saldırıyı kast ederek Mustafa Kemal Paşa "İş kanda bitecekse bahara ben de hallederim" der. Yine Osmanlı hükümeti adına Dahiliye Nazırı Ahmed İzzet Paşa başkanlığında içinde Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey'in de bulunduğu bir heyet Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetiyle görüşmek üzere 3 Aralık 1920

günü yola çıkar. Mustafa Kemal Paşa 5 Aralık günü Bilecik'te gerçekleşen görüşmeden sonra bu heyeti Ankara'ya götürmüş ve İstanbul'a dönmeleri için ancak 7 Mart 1921 günü izin çıkmıştı. İşte bu durum bir karikatüre Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Celaleddin Arif Bey'in, Ahmed İzzet Paşa'ya "Ankara balı size tatlı geldi, bir türlü ayrılmak istemiyorsunuz" demesi şeklinde yansımıştır. Bunlardan başka karikatürlerde zaman zaman Nedim, Ziya Paşa ve Faruk Nafiz[Çamlıbel] gibi değişik dönemlerde yaşamış şairlerin şiirlerinden çizilen konuyla ilgili beyit ya da mısralar da kullanılmıştır.

Daha önce belirtildiği gibi günlük gazeteler içinde Millî Mücadele konusunda farklı görüşler zemin bulurken dönemin mizah dergileri büyük ölçüde Millî Mücadele yanlısıdır. Sadece Refik Halid'in çıkardığı *Aydede* mesafeli bir tutum içerisindedir. Örnek olarak Ahmet Rıfki'nin çizdiği karikatürlerden birinde bir adam gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın bir beyanatını okumaktadır: "Büyük Millet Meclisi'nde Reis Paşa'nın nutkundan: Kanun-ı Esasî denilen bu kara kaplı kitap bir kundaktır". Bu beyanati okuyan adamın tepkisi "Tevekkeli on üç senedir cayır cayır yanmamışız" şeklinde olur. Ahmed Rıfki'nin çizdiği bir diğer karikatürde ön planda bir köylü ayakta durmaktadır. Arka planda ise Mustafa Kemal Paşa'nın yüzü siluet şeklinde görünmektedir. Alt yazı ise "Türkiye'nin efendisi köylüdür(Reis Paşa'nın nutkundan). Köylü:Çifte çubuğa biraz da onlar baksa da biz de efendiliğimizi bilsek" biçimindedir. *Aydede*'de Ahmed Rıfki, Ankara İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali'yi de elinde kılıç tutan bir aslan şeklinde karikatürize etmiş ve "Ankara İstiklal Mahkemesi âzâsından Kılıçarslan" olarak tanımlamıştır. Bu ve benzeri

bir takım karikatürler dışında *Aydede*'de Ankara'yı, Millî Mücadele'yi doğrudan hedef olan karikatürler sıklıkla yer almaz. Turgut Çeviker'in de belirttiği gibi Millî Mücadele "muhalifi karikatürler Ahmed Rıfki tarafından çizilir. Diğer karikatürcüler ne Kurtuluş Savaşı'na karşı ne de yandaş karikatür çizmişlerdir."²³ Bununla beraber Büyük Taarruz'dan bir ay kadar önce "Milletler ya çekiç olur ya örs" alt yazısıyla Haydar tarafından çizilen ve Türk askerini örs şeklindeki Yunan askerine vurmaya hazırlanan bir çekiç olarak sembolize eden karikatürlerin varlığından da söz etmek yerinde olur.* Hatta muhalif tavrı ile tanınan Ahmed Rıfki bile Büyük Taarruz'dan dört ay kadar önce çizdiği bir karikatüründe Yunan askerini silahını bırakmış ve ürkmüş, Türk askerini de tam teçhizatlı ve silahını hemen yanındaki Yunan askerine doğrultmuş bir biçimde çizmiş ve alt yazı olarak şu konuşmayı koymuştur: "Vaziyet-i Hâzıra: Osmanlı:Sulh istiyorum! – Yunan:Harp edeceğim" Yine de Millî Mücadele'nin ateşli taraftarı Güler yüz, rakibi olan *Aydede*'yi zaman zaman bu muhalif ve mesafeli tutumundan ötürü karikatürlerinde eleştiri konusu yapmıştır. Dönemin mizah dergilerinde bu ana konuların dışında yine Millî Mücadele ile ilgili olmak üzere değişik konularda pek çok karikatür yayımlanmıştır.

Sonuç olarak Millî Mücadele dönemi mizah dergileri en zor koşullar altında dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne olan inanç ve güvenlerini hiç kaybetmemişler, böyle güç durumlar altında dahi coşkulu ve esprili tutumlarını muhafaza ederek gerek Ankara'ya gerekse bütün millete dirençleri kırılmadan ve bıkmadan moral vermeyi başardıkları için çok önemli bir görevi fonksiyonu yerine getirmişlerdir.

NOTLAR

¹ Bu ibareye bir örnek için bkz. Yeni Dünya Mecmuası, N:5 14 Ağustos 1335/1919 ön kapak

² Cevad Şakir'in Milli Mücadele dönemindeki edebiyat ve basın faaliyetleri için bkz. Cüneyd Okay, Mavi Sürgün'e Doğru:Halikarnas Balıkcısı'nın Bilinmeyen Yılları 1921-1928, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları 2001, passim

³ Halikarnas Balıkcısı, Mavi Sürgün, Ankara: Bilgi Yayınevi 1998, s:22 ve ss:35-36

⁴ Münir Süleyman Çapanoğlu, Basın Tarihimizde Mizah Dergileri, İstanbul:Garanti Matbaası 1970, ss:143-144

⁵ Turgut Çeviker, Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü, Cilt:3, İstanbul:Adam Yayınları 1991, s.28

⁶ ibid. S:165

⁷ Hafızası Cevad Şakir'i yanılmaktadır. Dergi Diken değil Güteryüz'dür.

⁸ Halikarnas Balıkcısı, op. cit. ss:36-38

⁹ Ali Fuad Bey hakkında bkz. Erol Üyepazarcı "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi ve Kurucusu Ali Fuad Bey" Mütferrika, N:19, s: 17-34

¹⁰ Münir Süleyman Çapanoğlu, Basın Tarihi-mizde Mizah Dergileri, İstanbul: Garanti Matbaası 1970 s:53

¹¹ ibid. ss:53-55

¹² ibid. s:55

¹³ Osman Özsoy, Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, Aksoy Yayıncılık: İstanbul 1999, s.365

¹⁴ ibid

¹⁵ Utkan Kocatürk, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 1999 s.261

¹⁶ Turgut Çeviker, op. cit. s.141

¹⁷ Münir Süleyman Çapanoğlu, op.cit s.141

¹⁸ ibid. s:160

¹⁹ Hasan Duman, Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, İstanbul: IRCICA 1986 ss:20-21 ve Turgut Çeviker, op.cit s:159

²⁰ ibid. s.169

²¹ Münir Süleyman Çapanoğlu, op.cit s.139

²² ibid.

²³ Bunların dışında kalan bir takım çok kısa ömürlü mizah dergileri hakkında bkz. Turgut Çeviker s:30 ve ss:140-197

²⁴ ibid. s.176

²⁵ Zaten Turgut Çeviker de "savaşın son demlerinde Ahmed Rifkî'nın" bile "Ali Kemal'i eleştirmeye" başladığını belirtir. ibid.

KAYNAKÇA

ÇAPANOĞLU, M.S.,
ÇEVİKER, T,

DUMAN, H.,
HALİKARNAS BALIKÇISI,
KOCATÜRK, O.,

OKAY, C.,

ÖZSOY, O.,

Basın Tarihimizde Mizah Dergileri. İstanbul Garanti Matbaası. 1970
Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü. C:3, İstanbul:Adam Yayınları.
1991

Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, İstanbul: IRCICA 1986
Mavi Sürgün. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1998

Kaynakçalı Atatürk Günlüğü. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi.
1999

Mavi Sürgün'e Doğru:Halikarnas Balıkcısı'nın Bilinmeyen Yılları
1921-1928. Ankara: Kültür Bakanlığı. 2001

Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası. İstanbul:Aksoy Yayıncılık. 1991